

Notitie

Aan	:	Bertus Cornelissen, Provincie Utrecht
Van	:	Gerwin van der Meulen, Decisio
Datum	:	7 april 2014
Betreft	:	Natuureffecten programma Hart van de Heuvelrug

Inleiding en vraagstelling

In het programma Hart van de Heuvelrug is de ontwikkeling van natuur van essentieel belang om de (verdere) verrommeling en versnippering van natuurgebieden aan te pakken; naast de andere doelstellingen op het gebied van woningbouw, zorg etc.. Verder sluit de natuurontwikkeling nauw aan bij de ontwikkeling van natuur op provinciaal en Rijksniveau in het gebied (bijvoorbeeld in het kader van de EHS). De kern van de (investerings) natuurontwikkeling door het programma Hart van de Heuvelrug is de totstandkoming van twee ecologische corridors¹. Daarnaast zijn vele terreinen, die hun oorspronkelijke functie (bedrijfsterrein, defensie, recreatie etc.) verloren hadden, in natuurgebied (her)ontwikkeld.

In deze notitie bespreken we de effecten op de natuurwaarden van de gebiedsontwikkeling Hart van de Heuvelrug en beantwoorden we de vraag: **in welke mate profiteert de natuur in het projectgebied Hart van de Heuvelrug van de verschillende maatregelen die in het kader van de gebiedsontwikkeling Hart van de Heuvelrug genomen zijn?**

Tegen deze achtergrond gaan wij in deze notitie achtereenvolgens in op de volgende onderwerpen:

1. Waarderen van natuur(kwaliteit) en de natuurpuntensystematiek
2. Onzekerheden en gehanteerde scenario's
3. Natuureffecten van de gebiedsontwikkeling 'Hart van de Heuvelrug'
4. Maatschappelijk rendement
5. Aanbevelingen

1. Waarderen van natuur(kwaliteit) en de natuurpuntensystematiek

Het maatschappelijk waarderen van investeringen in natuur(kwaliteit) staat in Nederland nog in de kinderschoenen. De kwantitatieve waardering van (de verbetering van) natuur is ook geen eenvoudige opgave. Want, welke 'prijs' hangen we bijvoorbeeld aan de transformatie van een hectare grasland naar een hectare heide? In de regel is de maatschappelijke betalingsbereidheid voor natuurkwaliteit in dit verband lastig en niet eenduidig vast te stellen.

---

¹ Een ecologische corridor is een lijnvormig natuurgebied dat minimaal twee natuurkernen met elkaar verbindt en breed genoeg is om als bewegingscorridor en/of leefgebiedcorridor voor diersoorten te kunnen functioneren. Een ecologische corridor faciliteert hiermee de uitwisseling van individuen tussen populaties. Dit helpt om inteelt en verlies van genetische variatie te voorkomen, zoals vaak optreedt binnen (kleine) geïsoleerd gelegen populaties. De grote(re) leefgebieden dragen zo positief bij aan de biodiversiteit.

Voorgaande constatering leidde er in het verleden toe dat natuureffecten veelal als PM-post (promemorie) in maatschappelijke kosten- en batenanalyses van publiek gefinancierde gebiedsontwikkelingsprojecten werden opgenomen. Om toch de natuureffecten van projecten evenwichtig in een maatschappelijke afweging te kunnen meenemen, ontwikkelde het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) de zogenaamde ‘natuurpuntensystematiek’².

De PBL-natuurpuntensystematiek gaat uit van een areaal natuurgebied (in hectares), de natuurkwaliteit van dat gebied (in een percentage; gebaseerd op de aanwezigheid van bepaalde soorten en typen) en een weegfactor per natuurtype (een maat voor de uniciteit van het natuurtype; reikend van kwelder tot stenig terrein). Ter illustratie is in de volgende tabel een overzicht opgenomen van natuurtypen die in het gebied van Hart van de Heuvelrug voorkomen. Daarbij is ook, op basis van landelijke PBL-cijfers, de weegfactor en de gemiddelde natuurkwaliteit per natuurtype (in Nederland) weergegeven.

Tabel 1. Weegfactoren en gemiddelde natuurkwaliteit per natuurtype, Nederland

Natuurtype	Onderliggende natuurdoeltypen	Weegfactor	Gemiddelde natuurkwaliteit In Nederland
Droge schraalgraslanden	Kalkgrasland, droog schraal- en duingrasland	1,9	24%
Natte schraalgraslanden	Nat schraalgrasland, dotterbloemgraslanden	1,8	58%
Voedselrijke natuurgraslanden e.a.	Bloemrijke graslanden, akkers, binnendijks zilt grasland	1,4	23%
Droge heide	Droge heide en duinheide	1,0	62%
Droge bossen	Bossen van arme zandgronden etc.	1,0	74%
Stenig terrein	Stenig terrein, daken, etc. (sterk verstoord)	0,2	-

Bron: natuureffecten in MKBA's van projecten voor integrale gebiedsontwikkeling, PBL, 2009. De natuurkwaliteit per natuurtype is een gemiddelde voor dat natuurtype in Nederland. Dit gemiddeld is door Decisio berekend op basis van cijfers van PBL. Deze cijfers betreffen arealen natuurtypen naar verschillende natuurkwaliteitsklassen (bijv. <25 procent, 25 - < 50 procent etc.). Op basis hiervan is een gewogen gemiddelde per natuurtype berekend.

De weegfactor is een maat voor de uniciteit van het betreffende natuurtype in Nederland; bijvoorbeeld: een droog heidelandschap is in Nederland schaarser dan ‘stenig terrein’. Daarom heeft het natuurtype ‘droge heide’ (1,0) een hogere weegfactor dan ‘stenig terrein’ (0,2). De gemiddelde natuurkwaliteit van een natuurtype, uitgedrukt in een percentage, wordt gebaseerd op het aantal aanwezige doelsoorten. Doelsoorten zijn soorten (planten en dieren) die een goede indicatie geven van de aanwezigheid van andere soorten. De gedachte daarbij is: als doelsoort A aanwezig is, dan zullen

² Natuureffecten in MKBA's van projecten voor integrale gebiedsontwikkeling, PBL, 2009

de soorten A1, A2, A3 en A4 ook aanwezig zijn. Maar als doelsoort B niet aanwezig is, dan zullen de soorten B1, B2, B3 en B4 waarschijnlijk ook niet aanwezig zijn.

Per natuurtype zijn verschillende doelsoorten van belang om de natuurkwaliteit te bepalen. Boven- dien geldt dat niet alle doelsoorten aanwezig hoeven te zijn voor een natuurkwaliteit van 100 pro- cent; dit verschilt weer per natuurtype.

Natuurwaarde in het nulalternatief (huidige situatie zonder project)

Stel, in het nulalternatief bestaat een natuurgebied uit 40 hectare. De 40 hectares zijn van het natuurtype 'droog schraalgraslanden'. De natuurkwaliteit van het natuurtype 'droog schraalgrasland' zou 100 procent zijn indien 25 procent of meer van de 27 doelsoorten (is 6,75 doelsoorten) voor dit natuurtype zouden wor- den aangetroffen.

In het betreffende natuurgebied worden 6 van de 27 doelsoorten daadwerkelijk aangetroffen. De kwaliteit van dit natuurgebied is dan $6 : 6,75 = 89$ procent. De weegfactor voor dit natuurtype is 1,9. De *natuurwaarde* in het nulalternatief van dit natuurgebied is dan: $40 \text{ hectare} * 89 \text{ procent} * 1,9 = 68$ natuurlpunten.

Natuurwaarde in het projectalternatief (huidige situatie mét project)

Nu wordt in het projectalternatief hetzelfde natuurgebied met 10 hectare uitgebreid (in het nulalternatief bestond deze 10 hectare uit asfalt) en wordt na 20 jaar 1 doelsoort extra in het natuurgebied aangetroffen. In het projectalternatief is het aantal doelsoorten nu 7; waardoor de natuurkwaliteit van het natuurgebied nu 100 procent bedraagt. De natuurwaarde in het projectalternatief van dit natuurgebied is dan: $(40+10) \text{ hecta- re} * 100 \text{ procent} * 1,9 = 95$ natuurlpunten.

De 'natuurwinst' van het projectalternatief bedraagt daarmee $95 - 68 = 27$ natuurlpunten.

De hiervoor beschreven PBL-natuurlpuntensystematiek is door Decisio gebruikt om de 'natuurwinst' te berekenen die optreedt als gevolg van het programma Hart van de Heuvelrug. Daarbij is wel reke- ning gehouden met enkele onzekerheden en scenario's.

2. Onzekerheden en gehanteerde scenario's

Het lijkt aannemelijk dat de gebiedsontwikkeling Hart van de Heuvelrug een positieve uitwerking heeft gehad (en nog zal hebben) op de natuurkwaliteit. Maar, het is niet zonder meer mogelijk uit- spraken te doen over de exacte effecten van de gebiedsontwikkeling op de natuur. Bij de analyse van de natuureffecten constateerden wij een aantal onzekerheden, namelijk:

- meetgegevens voor het nulalternatief ontbreken.
- het is onbekend of, en zo ja wanneer, natuureffecten daadwerkelijk optreden.
- het is onbekend of, en zo ja wanneer, geconstateerde knelpunten in de corridors worden opge- lost.

Door de onzekerheden is op dit moment niet met zekerheid vast te stellen³ wat de natuureffecten van de gebiedsontwikkeling Hart van de Heuvelrug (zullen) zijn. Toch kunnen we wel een gefundeerde indicatie geven van de verwachte natuureffecten van Hart van de Heuvelrug als we enkele scenario's hanteren voor het nulalternatief (huidige situatie zonder het programma) en het projectalternatief (huidige situatie met het programma). In de kwantitatieve analyse van de 'natuurwinst' van het programma Hart van de Heuvelrug hanteerden we de volgende scenario's:

- *Het nulscenario 'pessimistisch'*: gaat uit van de situatie waarin het programma *niet* was uitgevoerd en waarin de natuurkwaliteit verder zou afnemen door toenemende druk, verrommeling en versnippering. De verschillende soorten die in 2004 nog in het gebied leefden, verdwijnen in dit scenario uit het gebied. Tevens is de functie en het beheer van de projectgebieden in dit nulscenario niet duurzaam gewaarborgd (voor de toekomst).
- *Het nulscenario 'realistisch'*: gaat eveneens uit van de situatie waarin het programma *niet* was uitgevoerd, maar waarin de natuurkwaliteit van de verschillende projectgebieden niet substantieel zou afnemen.
- *Het programmascenario 'realistisch'*: de situatie waarin het programma *wel* is/wordt uitgevoerd, waardoor de natuurkwaliteit in projectgebieden (op termijn) toeneemt en waarbij de functie en het beheer van projectgebieden voor de langere termijn gewaarborgd is.
- *Het programmascenario 'ideaal'*: de situatie waarin alle ambities van het programma worden gerealiseerd. Een voorwaarde voor het verwezenlijken van dit scenario is dat de bestaande knelpunten worden opgelost. Het oplossen van de bestaande knelpunten garandeert overigens niet dat het ideale scenario daadwerkelijk verwezenlijkt wordt.

Op basis van de PBL-natuurpuntensystematiek, de onzekerheden en gehanteerde scenario's is vervolgens de 'natuurwinst' van het programma Hart van de Heuvelrug berekend.

3. Natuureffecten van de gebiedsontwikkeling 'Hart van de Heuvelrug'

De gehele gebiedsontwikkeling 'Hart van de Heuvelrug' heeft naar verwachting een maatschappelijke impact (additioneel) van 68 tot 216 natuurpunten (afhankelijk van het gekozen nulscenario), exclusief PM-posten⁴.

Dit betekent dat de waarde van de natuur in het gebied in het programmascenario 'realistisch' op termijn zal toenemen met 17 tot 53 procent; afhankelijk van het gekozen nulscenario.

---

³ Zo bleek ook al uit het rapport van Ecogroen, 2005

⁴ De volgende projecten zijn voorlopig als PM-post (pro memorie) opgenomen: Dennendal, Sterrenberg, Dolderse Hille, Sanatoriumterrein, Steunpunt Huis ter Heide en Kozakkenput. Dit zijn PM-posten omdat of geen inzage werd verkregen in de grondexploitatie (bijvoorbeeld vanwege vertrouwelijkheid) of dat op dit moment onzeker is of het betreffende project conform plan zal worden uitgevoerd. Daarom zijn ook de natuureffecten van deze projecten voorlopig niet meegenomen.

De omvangrijkste natuureffecten treden, binnen de totale gebiedsontwikkeling 'Hart van de Heuvelrug', op bij de volgende projecten:

- Sleutelgebied Erica
- Vliegbasis Soesterberg
- De Vlasakkers
- Landgoed De Paltz

Het realiseren van de aanwezige toekomstpotentie van de verschillende projecten in de gebiedsontwikkeling is onder meer afhankelijk van de mate waarin partijen bereid zijn en mogelijkheden zien om de huidige, bestaande knelpunten in de corridors op te lossen. Bij die knelpunten gaat om:

- De oostelijke corridor wordt tussen de vliegbasis Soesterberg en de Vlasakkers doorsneden door de intensief gebruikte, provinciale weg N413.
- Het militair/natuurgebied de Vlasakkers, gelegen in de oostelijke corridor, wordt omheind door een hekwerk en moet nog beter worden gezoneerd.
- De Kolonel van Rooijenweg, die het natuurgebied Oude Kamp doorkruist, is (nog) niet verkeer-sluw (gemaakt). Deze weg is gelegen in de oostelijke corridor. Uit de werksessie kwam naar voren dat het in de rede ligt dat in de nabije toekomst nog inspanningen worden verricht om dit knelpunt (ten dele) op te lossen.
- De Towerroad Camp New Amsterdam, gelegen in de westelijke corridor tussen de vliegbasis Soesterberg en het Ericaterrein, wordt nog gebruikt voor militaire doeleinden. Deze weg is voorzien van straatverlichting. Uit de werksessie kwam naar voren dat het in de rede ligt dat in de nabije toekomst nog inspanningen worden verricht om dit knelpunten (ten dele) op te lossen.

Indien deze knelpunten in de toekomst worden opgelost, is het nog steeds niet zeker dat het ideale programmascenario wordt gerealiseerd; de natuur is niet volledig te sturen. Doelsoorten kunnen ondanks alle inspanningen nog steeds beslissen weg te blijven uit het gebied. Het oplossen van de knelpunten brengt het ideale programmascenario wel dichterbij.

Dit zou betekenen dat, ten opzichte van het realistische programmascenario, nog maximaal 113 natuurpunten gerealiseerd kunnen worden. Ten opzichte van de beide nulscenario's zou er dan sprake zijn van een toename van de natuurwaarde in het gebied van 44 tot 80 procent.

4. Maatschappelijk rendement

De Gebiedsvisie Hart van de Heuvelrug (2003) constateerde een druk op het gebied gelegen tussen Zeist, Soest en Amersfoort door een toenemende vraag naar woningbouw- en werklocaties, intensief recreatief gebruik, congestie en een versnippering (en verrommeling) van natuurgebieden. Bovendien speelden ambities op het gebied van natuurontwikkeling (Rijk; nu provincie) en ruimtelijke kwaliteit (lokaal/regionaal) voor de langere termijn een belangrijke rol.

Verrommeling en versnippering van natuurgebieden aangepakt

Het programma Hart van de Heuvelrug heeft met de ontwikkeling van de ecologische corridors en de daarbuiten gelegen natuurprojecten vanaf 2004 invulling gegeven aan het tegengaan van verdere

verrommeling en versnippering van natuurgebieden. Door projecten zoals Jessurunkamp, het Kodakterrein, het Harlanterrein, Sleutelgebied Erica, Steunpunt Huis ter Heide of Fornhese zijn niet in meer in functie zijnde bedrijfslocaties, recreatieterreinen of militaire terreinen in natuurgebieden (her)ontwikkeld. Daarmee is de (natuur)functie van dergelijke gebieden voor de langere termijn benoemd en gewaarborgd. Bovendien geldt dat de lange termijn visie voor het beheer van deze (nieuwe) (natuur)gebieden helder is.

Daarnaast is door de verschillende partijen uitwerking gegeven aan de natuurdoelstellingen in het gebied door de realisatie van ecoducten. De versnippering van natuurgebieden (door infrastructuur) is daardoor verminderd en daarnaast zijn bovendien de voorwaarden geschapen (door de verbindingen met de natuurgebieden elders) om de natuurkwaliteit in het gebied te behouden en te versterken.

Stedelijke druk in het gebied gereguleerd

Door het in goede samenhang met natuurontwikkeling benoemen van de woningbouw- en bedrijfs-terreinlocaties is door het programma Hart van de Heuvelrug richting en invulling gegeven aan de stedelijke ontwikkeling in het gebied op de langere termijn. Gebieden zoals Apollo Noord, vliegbasis Soesterberg, Richelleweg of Huis ter Heide West bieden voor de toekomst mogelijkheden tot woningbouw en bedrijfsvestiging. De realisatie van dergelijke 'rode' locaties staat echter momenteel wel onder druk door onder meer stagnatie op de woningmarkt. Voor de middellange termijn voorziet de regio nog steeds een omvangrijke woningbehoefte. Vanuit de optiek van de betrokken partijen is daarom 'van afstel geen sprake'.

Ruimte gecreëerd voor recreatie

Het programma Hart van de Heuvelrug heeft bovendien ruimte gecreëerd voor recreatiemogelijkheden in het gebied. Niet meer in functie zijnde bedrijfslocaties of defensielocaties zijn (her)ontwikkeld tot natuur en ontsloten voor het publiek. Tevens biedt de beoogde ontwikkeling van de vliegbasis Soesterberg mogelijkheden om het recreatief aanbod in het gebied te vergroten.

Maatschappelijk rendement

De vraag die resteert is, of de gebleken 'natuurwinst' van het programma de maatschappelijke investeringen waard zijn geweest?

In binnen- en buitenland lijkt er consensus te bestaan dat dit eerder een beleidsvraag dan een analytische vraag is (zie bijvoorbeeld, Nyborg, 2012). Het is daarom aan de partijen van het programma Hart van de Heuvelrug om te beoordelen of de maatschappelijke investeringen opwegen tegen de 'natuurwinst'.

5. Aanbevelingen

Tegen de achtergrond van de uitgevoerde analyse formuleren we de volgende aanbevelingen:

1. *Oplossen van de geïdentificeerde knelpunten in de corridors*: de voorwaarden voor het beter laten functioneren van de ecologische corridors kunnen worden verbeterd door het oplossen van de geïdentificeerde knelpunten.
2. *Metten is weten*: het is aan te bevelen om op enigerlei wijze een monitoring op te zetten om de natuurontwikkeling in de gecreëerde, ecologische corridors te volgen. Door het ontbreken van meetgegevens is het op dit moment lastig gebleken de exacte natuureffecten van de maatregelen binnen het programma vast te stellen. Structurele monitoring hiervan kan in de toekomst relevante, beleidsondersteunende informatie opleveren. We zien de meting van CSO (2012) in deze als een goede stap.